

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет

(повна назва факультету)

Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

(повна назва кафедри)

**РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ
«ПРИКМЕТНИК»**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 441 групи

Спеціальності 013 Початкова освіта

Спеціалізація: логопедія

Освітньо–професійної (наукової)

програми Початкова освіта

Теленик Ольга Олександрівна

Керівник: к.філол.н., доцентка

Мироненко О.В.

Рецензент: вчитель початкових класів,

спеціаліст другої категорії ЗЗСО № 41

Херсонської міської ради Ковба М. Б.

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Наукові основи формування комунікативно- мовленнєвих умінь учнів під час вивчення прикметника	7
1.1. Прикметник як самостійна частина мови.....	7
1.2. Психолінгвістичні основи удосконалення комунікативно- мовленнєвих умінь учнів початкової школи.....	9
РОЗДІЛ 2. Методика формування комунікативно -мовленнєвих умінь під час вивчення прикметника	15
2.1. Аналіз програм та науково-методичної літератури.....	15
2.2. Методичні прийоми формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів у процесі вивчення прикметника.....	19
2.3. Види вправ на формування комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок молодших школярів.....	21
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	32
ДОДАТКИ	35
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	35
Додаток Б. Конспект уроку з розвитку мовлення у 4 класі «Навчання детального письмового переказу»	37
Додаток В. Види комунікативно-мовленнєвих вправ	39
Додаток Г. Ситуативно-мовленнєві види вправ	45

ВСТУП

Актуальність дослідження. Першочерговим завданням, що визначає національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, є організація умов для формування освіченої особистості, креативного громадянина, реалізація та самореалізація її можливостей та здібностей в освітньому процесі.

Згідно з Конституцією України, а саме статтею 10, українська мова має статус державної, тому нагальним питанням є формування мовно-мовленнєвої особистості, котра здатна реалізувати комунікативну компетентність здобувачів освіти – це пріоритетне питання сутності загальної середньої освіти, що висвітлено у ряді освітніх документів (Закон України «Про освіту», Державний стандарт початкової освіти, Типові освітні програми). Державний стандарт (2018 р.) виокремлює завдання формування комунікативних умінь здобувачів початкової освіти як одне з пріоритетних, що є кінцевою метою навчання мови.

Концепція сучасної загальної середньої освіти націлює на посилення компетентнісного, інтегрованого, виховного та креативного спрямування мовної освіти, а також формування та розвиток мовно-мовленнєвої культури учня. Функціональний підхід відповідно до шкільного мовного курсу вбачає, що освітня діяльність з мовної теорії, формування знань про мову підпорядковується інтересам мовленнєвого розвитку школярів, що впливає на успішність процесу формування особистості дитини. Оскільки мовлення є основою і результатом розумової діяльності, пріоритетний засіб комунікації, вираження національної ментальності. За думкою М.І.Жинкіна, є «центром розвитку інтелекту». Усне, писемне, образне, логічне та чітке мовлення учня є показником розумового розвитку дитини.

Процес формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів є однією з головних проблем методики навчання мови у сучасній школі,

адже відсутність правильно організованої кореляції між теоретичним блоком набутих знань і практичними мовленнєвими вміннями відображається у кількісній і якісній характеристиці мовлення.

Сучасна шкільна освіта дітей потребує вдосконалення аспектів формування комунікативно-мовленнєвих умінь у методичному аспекті, оскільки програмні вимоги мають на меті вдосконалення української загальної середньої системи освіти, збереження культурної спадщини нашого народу, а особливо української мови. Важливим аспектом є своєчасна організація освітньої діяльності щодо формування комунікативних умінь учнів, яка є основою подальшого успішного читання та навчання письма учнів початкової школи.

Проблема пошуку шляхів розвитку мовлення та комунікативних умінь школярів висвітлена у багатьох працях психологів та педагогів (Л.Виготський, Т. Гальперін, О. Савченко, Б.Чабанський тощо).

Питанням розвитку мовлення школярів приділяли увагу багато мовознавців, психологів і методистів (О. Леонт'єв, В. Мухіна, Г.Ушакова, В. Бадер, Л. Варзацька, М.Львов, А.Богущ, М.Пентиліук, М.Вашуленко та ін.). Вчені висвітлюють розвиток мовлення з педагогічної точки зору, виокремлюючи труднощі учнів, що виникають при оволодінні мовленням, засоби впливу на формування педагогічних навичок та педагогічні умови визначеної проблеми. Відповідно до методичної науки, а також психолінгвістики, методисти вдосконалюють питання про те, чому і як треба вчити школярів, для ефективного опанування процесом спілкування. Недостатність наявних у школярів сформованих мовленнєвих навичок не дозволяє їм вільно користуватись мовними засобами, що є основою зв'язного висловлювання. Отже, не сприяє належному розвитку комунікативних умінь учнів початкової школи.

Проблема опанування молодшими школярами українською мовою надзвичайно актуальна і соціально важлива. Погоджуючись з думкою

провідних методистів та психолінгвістів (Варзацька Л.О., Вашуленко М.С., Зимня І.О., Леонтьєв О.О.), потенційні можливості для цього вбачаємо у розробці комплексу вправ, що сприяє розвитку комунікативних умінь учнів на засадах теорії мовленнєвої діяльності. Недостатній рівень теоретико-практичного висвітлення зазначеної проблеми визначили тему нашого дослідження: **«Розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення теми «Прикметник».**

Мета роботи полягає в опрацюванні і дослідженні вивчення обґрунтованої методики удосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок учнів початкових класів засобом використання прикметників, спрямованої на забезпечення якісних характеристик мовлення.

Згідно з метою було сформовано **завдання** дослідження:

- 1) проаналізувати науково-методичну літературу з досліджуваної проблеми;
- 2) розглянути прикметник як самостійну частину мови;
- 3) проаналізувати психологічні основи удосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь учнів початкової школи;
- 4) визначити роль і значення формування комунікативно-мовленнєвих умінь в учнів початкової школи;
- 5) дібрати різні види вправ щодо формування комунікативно-мовленнєвих умінь.

Об'єктом дослідження є процес формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення прикметника на уроках української мови.

Предмет дослідження – методика використання в навчанні української мови прикметників як засобу вираження мовлення та розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь.

Методи дослідження:

а) теоретичні: систематизація та аналіз психолого-педагогічної, лінгводидактичної та психолінгвістичної літератури з проблеми формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів, типових освітніх шкільних програм, методичних посібників та підручників;

б) емпіричні: спостереження за навчально-виховним процесом.

Практичне значення дослідження полягає у висвітленні ефективних методів і прийомів, котрі допомагають формуванню вмінь коректно та доречно використовувати прикметник у власному спілкуванні; організації системи роботи, що сприяє виробленню цих умінь. Матеріали дослідження можуть бути використані в практиці викладання української мови в школі, при написанні курсових робіт, рефератів тощо.

Структура роботи. Дослідження містить: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел, додатки.

РОЗДІЛ 1

Наукові основи формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів на уроках української мови під час вивчення прикметника

1.1. Прикметник як самостійна частина мови

Сучасна українська мова виокремлює прикметник як самостійну частину мови відповідно до семантико-граматичних особливостей. Прикметник є самостійною частиною мови, що виражає непроцесуальні ознаки предметів, виражаючи їх в граматичних категоріях роду, відмінку, роду. Зазначена частина мови виконує функцію іменної частини складеного присудка чи означення у реченні [14, с.107].

Прикметник, як і іменник, становить іменну частину мови, проте має власну семантичну основу. Семантичні основи прикметника та іменника тільки взаємодоповнюють одна одну.

Прикметник – це частина мови, що презентує ознаку предмета, граматично виділену в категоріях роду, числа, роду і відмінка, а також відповідає на питання який?, яка?, яке?, чий?, чия?, чиє?.

Прикметники виявляють: ознаки кольору (білий, бузковий); розміру(широкий, малий); віку (старий, юний); смаку (солоний, кислий); запаху (запашний, п'янкий); матеріалу (металевий, кришталевий); якості (твердий, гнучкий); приналежності (тещин, сватів); зовнішні прикмети (гарний, смаглявий); внутрішні властивості (добрий, милосердний); ознаки за відношенням до місця (сільський, обласний); простору (далекий близький); часу (вечірній, завтрашній) тощо [10, с. 67-68].

Прикметник виражає ознаку предмета безпосередньо (ніжний голос, широке поле, тепла хвиля) або за допомогою відношень до інших предметів (бабусина казка – казка бабусі, полотняна скатертина – скатертина з полотна).

У прикметнику поняття якості виражається безпосередньо (зелений чай, веселий учень, солодкий цукор); за допомогою відношень до інших предметів (безкрайї степ, морське повітря, осінній день); через відношення до істоти або особи (братове слово, Олегів капелюх, жайворонкова пісня).

Відповідно до морфології іменник та прикметник значно відрізняється. Прикметник як і іменник має рід, число, відмінок, проте всі зазначені категорії мають свої особливості у прикметника відмінно від іменника. Рід іменника – категорія морфологічна, а саме не відбувається змін при зв'язку іменника з іншим словом у реченні. У прикметника рід презентується синтаксичною категорією, що змінюється відповідно до відношення іменника до прикметник, тому будь-який прикметник має закінчення в однині, які називаються родовими. Наведемо приклад: гарний, гарна, гарне. [10, с.117]

Категорії числа іменників – це морфологічна категорія. Категорія числа прикметника – синтаксична, що залежить від числа іменника, до якого відноситься прикметник. Отже, будь-який прикметник має як форму однини, та форму множини, наприклад: маленький – маленька – маленьке – маленькі.

Число, відмінок та рід прикметника є віддзеркаленням роду, числа, відмінка іменника, ступінь граматичних категорій вищий у прикметника у порівнянні з іменником.

У реченні прикметник відноситься до іменника, відзначаючи його ознаки. Прикметник – частина мови, що: а) відповідає на питання який? яка? чий? чия? чие? та вказує на ознаку предмета; б) має несамотійні відмінок, рід та число, що залежить від числа і відмінка, роду іменника, що пов'язаний з прикметником; в) виступає у реченні присудком або означенням (за умови, що прикметник у реченні виступає підметом чи додатком, він здобуває значення синтаксичного іменника).

Згідно з морфологічними та словотворчими особливостями, досліджувана частина мови поділяється на розряди: 1) якісні; 2) відносні; 3) присвійні.

Якісні прикметники виражають ознаки предмета, котрі відзначаються меншою або більшою мірою: спритний юнак – спритніший – найспритніший. Відносні прикметники виражають ознаку предмета відповідно до відношень до інших предметів, обставин або дій: весняний день, аметистове намисто. Присвійні прикметники вказують на належність предмета будь-кому та відповідають на питання чий? чия? чиє? Наприклад: бабусина казка, братовий сміх. Зазначені прикметники виражають приналежність предмета конкретній істоті: сестрина сукня, материн рушник, Оленків зошит.

Відповідно до закінчення прикметника, а саме кінцевим приголосним, вони можуть бути твердої або м'якої групи.

Таким чином, прикметники в сучасній українській мові поділяються на 3 лексико-семантичні розряди: відносні, присвійні та якісні. Кожен розряд має свої специфічні особливості. Учні початкових класів не вивчають розряди прикметників, саме тому вони не розглядаються детально у нашому дослідженні.

Отже, прикметник – це самостійна частина мови, яка має специфічне місце в морфології сучасної української мови.

1.2. Психолінгвістичні основи удосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь учнів початкової школи

Мовленнєві вміння дітей молодшого шкільного віку практично застосовують використовуючи систему методів та прийомів, що відповідають психологічним засадами формування та розвитку писемного та усного мовлення здобувачів початкової освіти.

В процесі спілкування формується та розвивається мовлення учнів, основою будь-якого висловлювання є мотив. У першому класі у більшості учнів відсутня потреба у писемному мовленні, саме тому важливою умовою ефективного розвитку зазначеного виду мовлення є формування у дітей молодшого шкільного віку позитивної мотивації засвоєння такого виду мовлення (Виготський Л.С., Леонтьєв О.О. Макаренко А.С., Михайловська Г.О., Піроженко Т.О. тощо).

На думку Т.О. Піроженко, «комунікативно-мовленнєвий розвиток є передумовою розвитку особистості дитини, можливості засвоювати окультурені людські дії у ході взаємодії з дорослими та однолітками». [24, с. 34]. Комунікативно-мовленнєвий розвиток сприяє розширенню кругозору дитини, впливає на емоційно-вольову сферу.

У нашому дослідженні ми розглядаємо комунікативно-мовленнєвий розвиток як розвиток спілкування і мовлення учня, залучення його до освітньо-виховного процесу, в ході якого відбувається становлення учня як суб'єкта життєдіяльності.

У працях багатьох науковців, присвячених комунікативно-мовленнєвому розвитку учнів, використовується термін «мовленнєва компетентність». Так А.М.Богущ дає таке визначення «це вміння адекватно і доречно, практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення.» [3, с. 45]. Автор розглядає комунікативну компетенцію як комплексне застосування мовних і немовних засобів для комунікації, спілкування в конкретних ситуаціях, вміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативності спілкування. [3].

Ми погоджуємося з цією думкою вченого і вважаємо, що кінцевою метою опанування українською мовою є засвоєння її

літературних норм і культури мовлення, культури спілкування. Тому «основними критеріями мовленнєвої компетенції виступають: культура мовлення, правильність мовлення, адекватність мовлення, логічність мовлення, різноманітність мовлення, естетичність мовлення, чистота мовлення, доречність мовлення». [3]

Формулюючи власне усне та писемне мовлення молодший школяр спирається на наявний у нього лексичний запас, а також запас синтаксичних конструкцій. Інший компонент довгочасної пам'яті – запас понять та уявлень, котрий був набутих дитиною. Також важлива роль у формуванні мовлення відводиться оперативній пам'яті. Однією з пріоритетних умов розвитку мовлення є збагачення словникового запасу мовними засобами. Значну роль в цьому має речення. Тому важливим є вміння школярів будувати речення відповідно до різних граматичних конструкцій.

Спілкування є багатоплановим процесом, що має на меті розвиток контактів між особами, який сприяє обміну інформації, конкретну тактику та стратегію сприймання, взаємодії і розуміння один одного в процесі спілкування. Спілкуючись з іншими, учень опановує мовлення, оволодіває соціальними нормами, культурою в цілому, формує образ світу і свого власного «Я» [13, с. 22].

Комунікативний аспект спілкування має на меті обмін інформацією між учасниками цієї діяльності: знаннями, почуттями, думками. Важливим засобом спілкування в даному випадку є мовлення. Отже, спілкування – це не тільки передача інформації, а також її створення.

Сутність спілкування здійснюється за допомогою реалізації конкретних засобів, основним з яких є мова. Мова представляє собою систему умовних символів, використовуючи які, особа може передати сполучення певних звуків, що включають в себе певне значення та сенс. Мовлення – це комплекс відтворених або сприйнятих звуків, що

мають той же сенс та значення, що і відповідна система письмових знаків [22, с. 34]; форма існування свідомості для інших, що є засобом спілкування з ними, а також форма узагальнюючого відображення навколишньої дійсності, чи форма існування мислення [11, с. 158]; це застосування мови для висловлювання думок у конкретній ситуації [13, с. 345].

Відповідно до власного значення мовлення має поліфункціональний характер, котрий представлено в різних формах (Рисунок 1.1).

Види мовлення

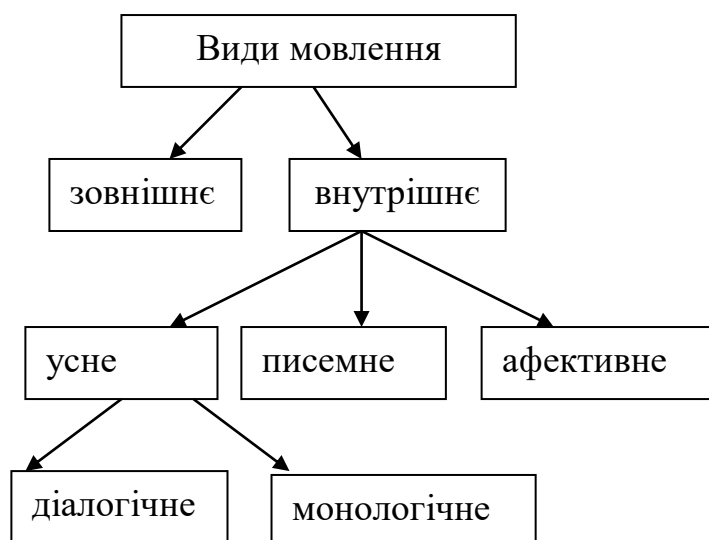

Рисунок 1.1.

Розвиток мовлення дітей молодшого шкільного віку є одним із способів підвищення результативності освітнього процесу, в якому усне мовлення – основний засіб передачі та прийому інформації. Сприймання та усвідомлення молодшими школярами інформації залежить від досконалості мовлення педагога та від досконалості мовлення самих дітей.

Діалогічне мовлення має бути завжди мотивоване, адже складається з прохання чи наказу, передачі повідомлення чи висловлення емоцій та почуттів. Під час діалогу ставляться уточнюючі запитання, пропонуються окремі репліки. Характерною особливістю

діалогічного мовлення є те, що воно реалізується в умовах певної ситуації, а також супроводжується невербальними засобами спілкування – мімікою, жестами, пантомімікою. Діалогічне мовлення ситуативне, фрагментарне, скорочене, але незалежно від цього зрозуміле, оскільки кожне висловлювання зумовлене попереднім. Значну роль у зазначеному виді мовлення має комплекс фраз, кліше та шаблонів.

Монологічне мовлення представлено як розгорнуте висловлювання певної особи, звернене до певної особи або групи осіб, що характеризується зв'язністю, логічністю, послідовністю викладу думок [2, с. 28].

Створення монологічного мовлення є складною і важкою працею. Продукування усного висловлювання є більш важким завданням у порівнянні з написанням тексту.

Для усного мовлення вагомим є наявність «екстралінгвістичні» засобів спілкування (модуляція голосу, міміка, жести, паузи), які у більшості випадків, є більш красномовними на відмінну від лінгвістичних засобів. Значну роль для усного мовлення має інтонація, яка сприяє виразності мовлення, емоційного забарвлення, точності, та зрозумілості.

Умовою ефективного формування та розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів є забезпечення мовленнєвого середовища, а також активної мовленнєвої діяльності дітей на уроках української мови, літературного читання. Як зауважують науковці А.М.Богущ, Д.І.Ізаренков формування комунікативно-мовленнєві умінь – це формування «здатність особи до спілкування в одному, декількох або у всіх видах мовленнєвої діяльності, що становить особливу якість мовленнєвої особистості, набуту в процесі природної комунікації або спеціально організованого навчання» [2, с. 54].

Комунікативну компетенцію молодшого школяра (систему використання мовних і немовних засобів для реалізації комунікації) становить низка комунікативно-мовленнєвих умінь учнів, формування яких відбувається на уроках мови і читання. Вміння декламувати перед всіма учнями класу, виразно читати твори, бути активними в інсценізації художніх текстів, вільно включатися у роздуми щодо прочитаного – це комунікативні вміння школярів, які розвиваються та формуються на уроках літературного читання та мови.

Навчання дітей молодшого шкільного віку мовлення підпорядковане основній меті: розвитку та удосконаленню їх власного самостійного, креативного, логічного мислення і на цьому фундаменті – точного й виразного мовлення (монологічного й діалогічного, усного і писемного).

Отже, формувати мовно-мовленнєву особистість дитини молодшого шкільного віку означає надати їй мінімум лінгвістичних знань про мову і мовлення, про мовні засоби спілкування; сформувати у неї базові комунікативні вміння, що необхідні для можливості висловлювати власну думку у комунікативно-мовленнєвих ситуаціях відповідно до віку учня.

РОЗДІЛ 2

Методика формування комунікативно-мовленнєвих умінь під час вивчення прикметника

2.1 Аналіз програм та науково-методичної літератури

У Державному стандарті мовно-літературної освітньої галузі одним з першочергових завдань є формування в учнів початкових класів комунікативних умінь. Це відображається в типових освітніх програмах з української мови, в яких поставлені необхідні вимоги до мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку, а саме: «розвиток вміння спілкуватися рідною мовою для культурного, духовного та національного самовияву, користуватись нею в особистій і суспільній сфері життєдіяльності». [29, с. 42]

Курс української мови є важливою складовою змісту початкової освіти учнів, оскільки мова – це основний засіб опанування всіх шкільних дисциплін.

Основна мета зазначеного курсу – «розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності; формування комунікативної та інших ключових компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою..., розвиток логічного, критичного та образного мислення, мовленнєво-творчих здібностей» [29, с. 44], забезпечення розвитку та удосконалення усного мовлення, а саме говоріння, слухання та розуміння); навчити молодших школярів писати і читати, взаємодіяти з дитячою книжкою, будувати власні писемні висловлювання; сформувати певний запас знань про мову і мовні уміння; забезпечити мотивацію опанування рідної мови.

У відповідності з мовно-літературною освітньою галуззю Державного стандарту початкової загальної освіти українська мова організовується за змістовими лініями: «Взаємодіємо письмово»,

«Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища» за О.Я.Савченко; «Взаємодіємо письмово», «Взаємодіємо усно», «Досліджуємо мовлення», «Читаємо», «Досліджуємо медіа», «Театралізуємо» за Р.Б. Шияном.

Змістові лінії «Взаємодіємо письмово», «Взаємодіємо усно», є головними, адже мають на меті розвиток писемного і усного мовлення дітей молодшого шкільного віку, формують уміння використовувати мову як засіб спілкування. Відповідно до зазначеної мети удосконалюються і розвиваються усні види мовленнєвої діяльності школярів, якими вони оволоділи у дошкільному віці у певній мірі (діалогічне, монологічне мовлення; слухання – розуміння), а також формуються та удосконалюються види мовленнєвої діяльності, які стосуються писемного мовлення (письмові види робіт, читання вголос і мовчки, робота з дитячою книжкою тощо).

Ураховуючи вимоги шкільної програми на уроці української мови потрібно відводити більше половини часу саме мовленнєвій діяльності, вдало поєднуючи розвиток комунікативних і мовленнєвих умінь дітей. Мовленнєві уміння містять удосконалення звуковимови і культури мовлення школярів, роботу над уточненням, збагаченням і активізацією словника, опанування граматичних основ мовлення. Формуються мовленнєві уміння під час взаємопов'язаного навчання зовнішнього та внутрішнього мовлення. Зазначені види мовлення взаємодоповнюють один одного. Комунікативні уміння сприяють розвитку мовленнєвих умінь, а саме орієнтацію в умовах та сутності висловлювання, формі викладу; групування обраного матеріалу, визначення послідовності компонентів тексту, виділення слів, вагомих для висловлювань; удосконалення свого власного тексту. [27, с. 24]

Так у першому класі (за програмою О.Савченко) учні повинні вміти сприймати усну інформацію, оцінювати її і ділитися з оточуючими своїми почуттями та емоціями від почутого, вступати в

діалог, користуючись нормами етикету, культурою спілкування, будувати самостійно коротке зв'язне висловлювання. У наступних класах ці уміння і навички поглиблюються, удосконалюються, учні самостійно створюють власні письмові висловлювання, вчать редагувати текст; знайомляться зі структурою тексту, типами мовлення, вчать розрізняти їх, з елементами стилістики, звертають увагу на виражальні засоби, удосконалюють власне мовлення тощо.

Аналіз шкільних підручників засвідчив про достатню кількість методичного та навчального матеріалу, який можна застосовувати у формуванні комунікативно-мовленнєвих умінь школярів початкової школи. [4; 5; 6; 7; 8; 25]. Є вправи аналітичного, граматико-стилістичного характеру, вправи на редагування тощо, побудовані на основі методичних принципів: зв'язку усного і писемного мовлення, мовлення і мислення, зв'язку роботи з навчання фонетичного, лексичного, орфографічного, граматичного матеріалу з розвитком мовлення. Для прикладу проаналізуємо підручник «Українська мова та читання» (2 Частина) для 3 класу. Під час вивчення теми «Роль прикметника у мовленні» автори підручника І Большакова і М. Пристінська пропонують такі вправи: «Прочитай діалог у парі. Продовж його, називаючи прикметники на вибір» (с.9, Вправа 4). Вправа на редагування: «Заміни повторюване слово іншим, близьким за значенням. Чому важливо використовувати в мовленні синоніми?» Звертається також увага на художні засоби, які подаються в підручниках: «Порівняй кольори оперення різних птахів з одягом, запиши порівняння» (вправа 5). «Утвори прикметники за допомогою суфікса –еньк-, якого значення надає цей суфікс утвореним словам» (вправа 9). «Намалюй незвичайну тварину й опиши її, уживаючи прикметники, визнач число та рід прикметників» (вправа 13). «Розглянь смайлики, добери і запиши до них прикметники. Добери до кожного прикметника синоніми і антоніми» (с. 20, впр. 2). Утвори пари

синонімів і антонімів. Запиши ті прикметники, які характеризують тебе, когось із твоїх близьких або друзів, і поясни чому (с. 20 впр. 2, 3).

[5]

Автори підручника подають цікавий вид роботи як «Письмо для себе», де учні можуть обрати і висловити свої думки з вибраної теми: Що робити, коли відчуваєш приниження? Що означає «уміти дружити»? Чи варто розповідати про себе небилиці? тощо. Такі види вправ спонукають учнів до розмірковувань, викликають бажання висловитися, поділитися своїми думками з однокласниками.

Таким чином, у підручнику багато видів вправ, які сприяють формуванню мовленнєво-комунікативних умінь і навичок учнів. Основу освітнього курсу української мови у початковій школі становить мовленнєва діяльність, тому зміст курсу складається зі знань про мову і мовлення, види та форми мовленнєвої діяльності, а також мовні та мовленнєві уміння.

Мовленнєвий розвиток учня початкових класів є досить широким поняттям, яке містить рівень сформованості звуковимови, дотримання загальноприйнятих орфоепічних норм української мови, об'єм словникового запасу, а також граматичну організацію мовлення.

Мовлення молодших школярів розвивається за умови набуття ними можливості розуміти граматичне і лексичне значення слів, словосполучень, речень, тобто якщо учень опановує матеріальну оболонку певного мовного знака і коректно співвідносить з явищем позамовної реальності [1, 50].

М.С. Вашуленко акцентує увагу на тому, що сучасна методика початкового навчання української мови реалізує функціональний підхід, дидактичним засобом його запровадження є зв'язне висловлювання та текст. Саме в тексті як найвищому рівні мовної системи відбувається функціонування мовних одиниць нижчих від нього рівнів – слово, словосполучення, речення. [10] Рівень знань із рідної мови, за

переконанням М.І. Пентиліюк, підпорядковується запасу слів та вміння використовувати його у продукуванні власних висловлювань. [21]

Експериментальна діяльність Т.К. Донченко засвідчує, що робота з формування способів збагачення мовного запасу школярів, опанування мовними нормами дає більш високі результати, якщо проводиться на комунікативній основі. Г.С. Демидчик констатує, що формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів – це одна з пріоритетних проблем сучасної методики навчання української мови, оскільки відсутність необхідної кореляції між теоретичними знаннями та практичними мовленнєвими вміннями відображається на кількісних і якісних характеристиках їх мовлення.

Значущість, роль і необхідність розвитку усного мовлення у процесі навчання грамоти школярів обґрунтовано у дослідженні В.Г. Горецького: «Слухання і говоріння становить фундамент, першооснову формування письмових форм мовлення – читання, письма, писання. Увага до вдосконалення і розвитку усних видів мовлення має бути не менш важливою, ніж до вироблення письмових видів. Завдання всіляко розвивати і вдосконалювати у кожного учня вміння уважно слухати і говорити ясно, усвідомлено, по суті справа не менш значима, ніж проблема навчання елементарного читання і письма». [16]

Саме тому першочерговим завданням розвитку усного мовлення молодших школярів вважаємо створення мовленнєвих умінь з урахуванням співвідношення мовної теорії й мовленнєвої практики; окреслення сутності та характеру мовленнєвих вправ; підбору мовленнєвого матеріалу; використання доречних методів (спостереження, словесного та аналогії) і прийомів.

Аналіз наукової та методичної літератури засвідчив, що проблема культури мовлення як лінгвістичної дисципліни завжди була

актуальною. Це питання висвітлено у роботах Н. Бабич, О. Біляєва, А.Коваль, Л. Мацько.

В Україні С.Ф.Русова вперше звернулась до необхідності розвитку комунікативного мовлення, зауважуючи, що в навчанні рідної мови вагомими є два процеси – знати мову і могли користуватися нею. [24]

У кінці 80-х років популярним став функціонально-стилістичний підхід до вивчення рідної мови, сутність якого полягає у формуванні мовленнєвих умінь відповідно до аналізу та засвоєння мовних одиниць у мовленні (Л.О. Варзацька, Н.О. Головань, Л.П. Паламар, М.І.Пентиліук,). Паралельно до цього окреслювався комунікативний підхід до вивчення рідної мови та навчання мовлення.

2.2 Методичні прийоми формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів у процесі вивчення прикметника

Розвиток комунікативно-мовленнєвих здібностей учнів початкових класів реалізується за допомогою створення на уроці умов для комунікацій: складання діалогів, монологів, полілогів на різну тематику, що відповідають різній меті. Цьому допомагає мовленнєва ситуація (реальна, наочна, уявлювана). Включеність у ситуацію, комунікативна готовність до взаємодії розкриває особистісні дані молодшого школяра.

Для розвитку мовлення дітей молодшого шкільного віку слід застосовувати тексти, опрацювання яких сприяє формуванню умінь розуміти і слухати, виділяти головне, сприймати й аналізувати. Необхідно вчити молодших школярів створювати власні тексти: опис з розкриттям істотних ознак предмета, явищ, подій; розповідь з чітким уявленням про мету і зміст тексту. Результатом цієї роботи може бути створення текстів різних типів – розповідь, опис, роздум.

Уроки розвитку мовлення у початковій школі, метою яких є формування вмінь складати тексти різних жанрів і типів, належать до комунікативного компонента сучасного змісту навчання рідної мови. Означення ситуацій спілкування допомагає молодшим школярам у продукуванні зв'язних висловлювань (написанні творів). Особливу значимість у підготовці до продукування різних видів письмових і усних творів мають вправи: словникова робота, творче списування, аудіювання, робота над реченням, усні і письмові перекази, складання діалогів.

Розвиток активного словника молодших школярів сприяє коректному викладу думок. Найбільш дієвим є поєднання різних шляхів збагачення словника дітей: спостереження за оточуючим середовищем, спілкування з людьми, читання художньої літератури, аналіз художніх творів, вивчення мовних явищ тощо). Компетентнісний підхід до навчання має стимулювати розвиток оптимізації навчання молодших школярів у загальноосвітній початковій школі, у комплексі мовно-мовленнєвої і методичної підготовки майбутніх вчителів початкових класів у закладі вищої освіти; сприяти вивченню методик опрацювання частин мови, текстів різних типів і стилів, опанування яких має на меті організувати цілеспрямовану та дієву роботу з формування необхідних компетентностей у здобувачів початкової освіти, набуття яких вимагає сучасне життя.

Важливим аспектом ефективного формування пріоритетних і предметних компетентностей молодших школярів є добір педагогом дієвих форм, методів, прийомів, а також засобів навчання і організації освітньої діяльності. Вивчення частин мови, а особливо прикметника, відповідно до компетентнісного підходу, гарантує всебічний гармонійний розвиток мовлення дітей молодшого шкільного віку, об'єднує всі види мовленнєвої діяльності школярів, організовуючи роботу над мовною теорією у відповідності із завданнями з розвитку

мовлення. Також вміння доречно використовувати виражальні засоби у мовленнєвій ситуації, коректно й виразно продукувати власні думки (усне й письмове висловлювання) тісно пов'язане з вихованням мовленнєвої культури школярів, сприяє успішній соціалізації. Серед умінь, які мають опанувати молодші школярі, найскладніше продукуються вміння обирати матеріал для створення елементів описового характеру, використовуються мовні засоби, що співвідносяться з літературними нормами і метою висловлювання, що сприяю оволодінню необхідним словниковим запасом, слововживанням і синтаксичними вміннями, які реалізуються в процесі опанування лексики. Також вагомими є вміння підвищувати рівень власного тексту за допомогою мовних засобів, зокрема прикметників, котрі увиразнюють сформовані словесні образи додатковими ознаками та емоційно-експресивними відтінками. Враховуючи труднощі молодших школярів у продукуванні писемного і усного висловлювання, недоцільно використовувати художні засоби у текстах, творчих роботах, тому стилістичне спрямування вправ досить продуктивне і має задовольняти чітку стилістичну характеристику їхнього власного мовлення.

2.3 Види вправ для формування комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок молодших школярів

Прикметник в українській мові виступає однією з найбільш використовуваною групою слів, які описують якість у відношеннях між людьми, предметами, діями, явищами. Показник, що характеризує ступінь використання у мовленні школярами прикметників є показником зв'язку між опануванням мови і розвитком пізнавальної діяльності учнів початкових класів, ступенем мовленнєвого розвитку, засвоєння вміння доречно застосовувати прикметники робить мовлення дітей повним, різноманітним, образним, логічним і точним. Усе

зазначене вимагає підвищення вимог до мовлення вчителя початкових класів, а також до підготовки майбутніх фахівців в закладі вищої освіти, зокрема визначення та упровадження в професійну підготовку майбутніх учителів сучасних та ефективних методик забезпечення мовленнєвої спрямованості уроків рідної мови в контексті компетентнісного навчання у початковій школі.

Одним із компонентів завдання щодо посилення практичної спрямованості навчання української мови в початковій школі означено розвиток мовлення здобувачів освіти у процесі опанування частин мови, особливу увагу серед частин мови зосереджено на прикметнику, що зумовлено лексико-граматичними особливостями зазначеної частини мови. Дослідниками лінгводидактичної науки доведено, що в сучасній українській мові прикметник – одна з найпоширеніших груп слів, що реалізує опис якості у відношеннях між людьми, предметами, явищами та діями. Оволодіння прикметниками є вагомим чинником мовленнєвого розвитку молодшого школяра, адже вони сприяють чіткому та диференційованому сприйманні навколишнього середовища, роблять мовлення дітей змістовним, образним, різноманітним, виразнішим, точнішим. Констатовано, що найважче формуються вміння молодших школярів підбирати матеріал для створення компонентів опису, застосовувати мовні засоби, що відповідають літературних нормам і меті висловлювання, удосконалювати свій текст, розширювати художні образи за допомогою мовних засобів, а особливо прикметників, які увиразнюють сформовані словесні образи допоміжними ознаками та емоційно-експресивними відтінками.

Для досягнення цієї мети можна використовувати такі творчі вправи: реконструювати або розіграти діалог відповідно до прослуханого, прочитаного твору; скласти діалог за ілюстрацією, певною мовленнєвою ситуацією. Для розвитку діалогічного мовлення слід застосовувати парну роботу або роботу у невеликих групах.

Необхідно звертати увагу молодших школярів на вагомості культуру спілкування, яка проявляється в коректному використанні форм та кліше мовленнєвого етикету, умінні уважно слухати інших, дати можливість висловитись співрозмовнику, критично зауважити йому при потребі у толерантній формі.

Слід організовувати освітню діяльність для формування умінь складати та оцінювати висловлювання, вдосконалювати текст.

Необхідність реалізації вимог освітньої програми у навчанні дітей молодшого шкільного віку мови і мовлення викликає потребу у розробці та вдосконаленні методики формування комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок.

Методика розвитку мовлення виділяє таку система методів: конструктивний, імітаційний, комунікативний, творчий.

Імітаційний метод – пріоритетний на уроках української мови, що сприяє формуванню орфоепічних умінь і навичок та початкових граматичних умінь. Метод імітації використовують для удосконалення орфоепічних, граматико–стилістичних, інтонаційних, умінь і навичок.

Імітаційний метод (навчання за зразком) вбачає аналіз зразків, продукування власних текстів за допомогою приклада, пошукову діяльність, створення моделей зразків, будування своїх текстів за визначеними моделями, драматизацію, літературну творчість.

Представимо фрагмент уроку в 4-му класі з розвитку мовлення на тему: «Навчання письмового переказу, близького до тексту» у додат. Б.

Конструктивний метод (конструювання або переконструювання висловлювань). Використовують такі прийоми: логічні; вправи (побудова доказів, роздумів, виправлення помилок у послідовності висвітлення думок тощо); прийоми та вправи основою яких є теорія тексту (робота зі словосполученням, реченням; словникова робота; складання різних видів текстів тощо).

Зазначимо завдання прийомів конструктивного методу:

1. Поділ тексту на складові компоненти (переписати, розподіляючи текст на абзаци).

2. Перетворення мовного матеріалу (молодші школярі вносять правки у формі чи структурі мовних одиниць, семантики).

Різновиди цієї вправи:

- удосконалення тексту за допомогою елементів, що завершують його структурну організацію (прочитати головну частину тексту та вгадати зачин, а потім кінцівку тексту);

- доповнення зв'язного тексту для збільшення інформативної ємності (створити творчий переказ, застосовуючи прикметники найвищого ступеня порівняння);

- скорочення текстів чи його складових компонентів (написати стислий переказ);

- видозміна одних мовленнєвих чи мовних компонентів іншими. (Додаток В).

Продуктивно – творчий, або комунікативний метод, спрямований на формування вмінь учнів початкової школи конструювати висловлювання в усній і писемній формах. Вправи на продукування дітьми молодшого шкільного віку власних текстів доречно виконувати на уроках розвитку мовлення для закріплення здобутих знань про мову і мовлення у практичній мовленнєвій діяльності та вдосконалення умінь, потрібних для виконання певної мовленнєвої дії в зазначеній мовленнєвій ситуації. Такі вправи спрямовані на формування комунікативних умінь і навичок орієнтування в мовленнєвих завданнях, змісті мовлення, розташовувати факти в логічній послідовності, вибирати доречні мовні засоби.

Комунікативний метод виявляється у природних або близькі до природних, штучних мовленнєвих ситуаціях. Виділимо такі прийоми комунікативного методу: рольові ігри, продукування

мовленнєвих ситуацій або підбір їх з власного досвіду, картини живопису, екскурсії, різні види діяльності, спеціально організовані спостереження. Практичними вправами відповідно до зазначеного методу виділяємо такі: листи, відгуки на прочитане, оголошення, записки з вітанням, вибаченням.

Комунікативний і творчий методи забезпечують володіння молодшими школярами умінням розуміти тему тексту, визначати її межі та вміти розкривати визначену тему; висловлювати у власному творі свої думки, емоції, відношення до інших людей, накопичувати та упорядковувати матеріал; реалізовувати мовну підготовку, удосконалювати, корегувати написане, перевіряти пунктуацію та орфографію. Цей метод здійснюється за допомогою залучення дітей до комунікації в мовленнєвих освітніх ситуаціях, що сприяє стимулюванню цих мовленнєвих умінь, які вчитель початкових класів ставить за мету на уроці. Мовленнєві ситуації з природніми стимулами мовлення, використовують в ході уроків, позаурочний та позашкільний час. Поміж штучних мовленнєвих ситуацій широко застосовують ті, які проявляються за допомогою засобів наочності.

Комунікативний підхід до освітньої діяльності з розвитку мовлення значно змінює методи навчання у початковій школі. Разом з традиційним для початкової школи імітаційним методом засвоєння рідного мовлення особливого значення має метод моделювання мовленнєвого висловлювання, що широко застосовується в ситуативних вправах. Виконання учнями початкових класів обраного завдання сприяє закріпленню знань, розвитку і формуванню навичок та умінь, що доречні у конкретній ситуації, сконструйованій в наслідок словесного опису або інших засобів навчання, і удосконалює процес пізнання через сприймання та спостереження (Додаток В).

Вводячи молодшого школяра у навчально-мовленнєву ситуацію, необхідно враховувати з ким дитина хотіла би спілкуватись, її відношення до предмета розмови, мовні можливості дітей.

У формування комунікативно-мовленнєвих умінь здобувачів початкової освіти значна роль належить комплексу ситуативних вправ. Зразки таких вправ представлені у додатку Г.

У практиці констатовано, що моральна поведінка та знання утворюються за допомогою всіх видів освітньої діяльності, спостереження довели, що ефективно збагачення досвідом та знаннями моральної поведінки дітей молодшого шкільного віку слугує активізація діяльності, у якій застосовані комунікативно-ситуативні вправи та завдання морального та етичного напрямку. Вирішуючи їх, здобувачі початкової освіти вчаться оперативно і коректно оцінювати ситуації, розуміти інших людей, використовувати слово у своїй повсякденній діяльності, як засіб переконання, вдало керувати власними емоціями. Означені завдання представлені так, що учень початкової школи може розвивати власне вміння, норми поведінки, за умови оволодіння культурою спілкування. Опанування комунікативних умінь буде ефективнішим, якщо освітній процес відбувається в умовах, наближених до реальних або в педагогічних ситуаціях. Запропоновані змодельовані умови повинні спонукати учнів початкової школи до розмірковування, до морального вибору. Дитині необхідно вмотивувати свої роздуми, обґрунтувати свій вибір. Саме тому комунікативно-ситуативні вправи пропонуються у вигляді діалогу, розповіді, поради або роздуму. Різні за видом, змістом і складністю педагогічні ситуації допомагають школяру конструювати власні зв'язні висловлювання, спонукають до роздумів, сприяють систематичному розвитку мисленнєвих операцій; розвивають гнучкість розуму, зосереджено створюють умови для розумового виховання, вчать правильно вживати граматичні форми прикметника, бачити їх

емоційне забарвлення, уникати повторень, підбирати синоніми, антоніми, засоби увиразнення мовлення тощо.

Прикладна спрямованість таких вправ та завдань полягає в тому, що вони спонукають дитину замислитися над власною поведінкою і вчинками, представляють способи вирішення складних ситуацій. Комунікативна доречність виявляється в тому, що в наслідок виконання таких вправ та завдань, удосконалюються уміння використовувати мовні засоби молодших школярів залежно від співрозмовника, мети комунікації та мовленнєвої ситуації. Комунікативний підхід у вивченні рідної мови у початковій школі є пріоритетним у сучасній дидактиці.

Проаналізувавши наукову та методичну літературу, ми сформулювали висновок, що мовленнєві ситуації – це успішна умова формування комунікативного мовлення дітей. Обрані завдання сприяють у досягненні навчальної та виховної мети на уроках з української мови у початковій школі. Практична направленість завдань реалізується у необхідності школярів проаналізувати власну поведінку, опануванням дітьми вміння самостійно знаходити шляхи вирішення конкретного завдання.

Отже, презентовані у дослідженні вправи та завдання, передбачають здебільшого усну форму виконання, котра є більш природньою для учнів початкових класів. Вправи неодмінно включали завдання для освітньої діяльності над складанням діалогів і монологів. Вони комунікативно спрямовані, що дає змогу максимально адаптувати їх до ситуацій реального життя і ефективно розвивати комунікативно-мовленнєві уміння.

ВИСНОВКИ

У ході нашого дослідження було проаналізовано типову освітню програму, підручники, науково-методичну літературу. Ми прийшли до висновку, що формування у молодших школярів поняття про граматичні категорії прикметників, використання їх у мовленні є досить важливим у компоненту вивченні української мови. Важливими є вміння вдосконалювати власне висловлювання за допомогою різних мовних засобів, адже прикметники увиразнюють утворені словесні образи допоміжними ознаками, емоційно-експресивними відтінками. Особливості даної проблеми вивчали В.А. Белошапкова, А.М. Богущ, В.В. Виноградов, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Грищенко, М.А. Жовтобрюх, М.Р. Львов, М.Я. Плющ, О.Д. Пономарів, С. О. Караман, О.О. Леонтєв, Г.О. Ушакова, Л.О. Варзацька, М.І. Пентилюк, М.С. Вашуленко та інші.

Вивчення прикметника на уроках української мови в початкових класах має на меті:

а) розуміння учнями значень прикметників в мові і мовленні як вагомого виражального засобу та удосконалення їхнього словникового запасу зазначеної частини мови;

б) вивчення головних граматичних форм прикметників і вживання їх у своєму мовленні;

в) вироблення у дітей молодшого шкільного віку навичок правопису закінчень прикметників.

Головним завданням у формуванні мовленнєво-комунікативних умінь і навичок є співзалежність мовної теорії і мовленнєвої практики; виокремлення змісту і характеру мовленнєвих вправ; відбір мовленнєвого матеріалу; використання ефективних методів (спостереження, аналогії, словесного) і прийомів.

Особливості й умови дієвого формування комунікативно-мовленнєвих умінь представлені у забезпеченні мовленнєвого середовища та мовленнєвої діяльності молодших школярів на уроках української мови, уроках читання та розвитку мовлення. Проаналізувавши основи мовленнєвого розвитку учнів виділяємо пріоритетні завдання, які мають на меті розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів на уроках української мови, це:

- а) забезпечення сприятливого мовленнєвого середовища для учнів;
- б) створення мовленнєвих ситуацій, що визначають мотивацію мовлення дітей молодшого шкільного віку, розвивають їх потреби і інтереси, здатність до самостійного мовлення;
- в) набуття учнями необхідного лексичного запасу, синтаксичних конструкцій, граматичних форм;
- г) створення в класі атмосфери боротьби за високу культуру мовлення тощо.

Вивчення і вживання прикметника в контексті компетентнісного, комунікативно-мовленнєвого підходу сприяє всебічному розвитку мовлення учнів початкової школи, поєднує всі види мовленнєвої діяльності дітей, підпорядковуючи освітню діяльність над мовною теорією із завданням та метою з розвитку мовлення, а особливо під час вивчення частин мови (прикметник – незамінний засіб наповнення мовлення здобувачів початкової освіти значеннєвими відтінками). Опанування необхідним словниковим запасом рідної мови, умінням коректно використовувати широкий обсяг виражальних засобів у різних мовленнєвих ситуаціях, доречно й виразно висловлювати власні думки, у формі усного або письмового висловлювання, пов'язане з вихованням мовленнєвої культури учнів початкових класів, їхньою вдалою соціалізацією.

Практична спрямованість різних вправ та завдань полягає в тому, що вони спонукають дитину замислитися над власною поведінкою і вчинками, представляють способи вирішення складних ситуацій.

Комунікативна доречність виявляється в тому, що внаслідок виконання таких вправ та завдань, удосконалюються уміння використовувати мовні засоби молодших школярів залежно від співрозмовника, мети комунікації та мовленнєвої ситуації. Комунікативний підхід у вивченні рідної мови у початковій школі є пріоритетним у сучасній дидактиці.

У виразненню мовлення здобувачів початкової освіти сприяють вправи на добір прикметників, близьких і протилежних за значенням, заміна прикметника на інший, що точніше визначає певний предмет, пояснення прикметників, використаних у тексті в переносному значенні для забезпечення комунікативного, функціонального підходів до базового вивчення української мови.

Вся система роботи по вивченню прикметника націлена не тільки на усвідомлення учнями особливостей цієї частини мови, а й на розвиток умінь користуватися прикметниками в різних мовних ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богоявленська Д. Б. Психологія мотивації. – К.: Освіта, 1990.
2. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови. – К.: Вища школа, 1995.
3. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: Монографія / А.М.Богуш. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 376 с.
4. Большакова І.О., Пристінська М.С. Українська мова та читання : підруч. для 2 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.).– Харків: Вид-во «Ранок», 2021. – 96 с.
5. Большакова І.О., Пристінська М.С. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.). – Харків: Вид-во «Ранок», 2020. – 112 с.
6. Вашуленко М.С. Українська мова. Буквар: підр. для 1 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). – Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. –112 с.
7. Вашуленко М.С. Українська мова та читання: підруч. для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). – К. – Видавничий дім «Освіта», 2019. – 144 с.
8. Вашуленко М.С. Українська мова та читання: підруч. для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). – К. – Видавничий дім «Освіта», 2020. – 160 с.
9. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови в початковій школі. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
10. Вашуленко М.С. Удосконалення змісту і методики навчання української мови в 1-4 класах. – К.: Рад.школа, 1991.
11. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови / Навч. посібн. – К.: Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
12. Виготський Л. С. Педагогічна психологія / За ред. В. В. Давидова. – М.: Педагогіка, 1991.
13. Едігей В. Б. Думку народжує інтерес. // Початкова школа. – 1995 – № 9. – С. 46-48.

14. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Вища школа, 1984.
15. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації: матеріали методол. Семінару. Київ: Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014. Ч. 2. 292 с.
16. Лумсецька Л. Дидактичні вірші на уроках рідної мови в початкових класах. – Тернопіль: Астон, 2001.
17. Львов М. Р., Горецкий В. Г., Соснов О. В. Методика преподавания русского языка в начальных классах. – М.: Академия, 2000.
18. Методика викладання української мови / За ред. С. І. Дорошенка. – К., 1989.
19. Наумчук М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі. – Тернопіль: Астон, 2002.
20. Наумчук М. М. та ін. Новий універсальний довідник «Хочу все знати». – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002.
21. Наумчук М. М., Лушпинська Л. П. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови. – Тернопіль: Астон, 2002.
22. Пентиліук М. І. Основні аспекти навчання рідної мови. // Початкова школа. – 1997. – № 4. – С.20-21.
23. Пентиліук М.І., Горошкіна О.М., Нікітіна А.В. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови. Українська мова і література в школі, 2006. №1. С. 15-20.
24. Пироженко Т.А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка: Монография / Т.А.Пироженко. – К.: Нора-принт, 2002. – 310 с.
25. Пономарьова К.І. Українська мова та читання : Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). – Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. – 160.
26. Русова С. Т. Пед. твори в 2 т. – К., 1986.

27. Сугейко Л.Г., Борисенко Н.М. Формування комунікативної та природознавчої компетентності учнів у процесі роботи над картинами-загадками // Початкова школа. – 2017.– №4.– С. 26 – 28.
28. Сугейко Л., Мельничук Ю. Інновації у мовній освіті молодших школярів // Педагогічний процес: теорія і практика. – Київ: ВП «Едельвейс», 2017. – 175 с., С. 57 – 61.
29. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 та 3-4 класи. – К.: Видавництво «Світоч», 2019. – 336 с.
30. Сухомлинський В. О. Виховати людину / Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. .
31. Сухомлинський В.О. Слово рідної мови. – Вибрані твори в 5 т. – Т.3, – К., 1976.

ДОДАТКИ

Додаток А

Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти

Херсонського державного університету

Я, Теленик Ольга Олександрівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

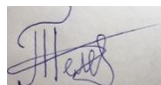
– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участів будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

18.03.21
(дата)

(підпис)

Ольга Теленик
(ім'я, прізвище)

Додаток Б

Конспект уроку з розвитку мовлення в 4 класі «Навчання детального письмового переказу»

Прочитати текст «Карлушка»

Влітку я жила на дачі, У мене був маленький яскраво-рудий песик Карлушка. Карлушка дуже любив рити нори.

Якось Карлушка заходився рити нору на нашому подвір'ї. Він рив її кілька днів. Мені на думку не спадало, що песик може доритися кудись, де йому зовсім не місце.

З одного боку від мене жила незнайома сусідка, яка саме вирішила провітрити свою перину. Вона виклала її посеред двору.

Я сиділа в садку й зненацька почула з сусіднього двору страшенне верещання. Я підбігла до паркану, зазирнула до сусідів і побачила, що посеред двору борсалася розкішна перина, а її хазяйка верещала. Я миттю перескочила у той двір, кинулася до перини й перевернула її. І що ж я побачила? Під периною відкрилася свіжа нора а в смугастому боці перини була рвана дірка. І хтось маленький борсався в її пухових надрах, із перини я витягла Карлушку.

Я пообіцяла заплатити за шкоду, заподіяну песиком, і повернулася додому. (За Л. Письменною)

- *Дати відповіді на запитання.*

—Хто такий Карлушка?

—Що він любив робити?

—Що трапилося одного разу?

—Чим закінчилася ця історія?

—Доповніть текст прикметниками. Яку роль вони відіграють у тексті?

Прочитати текст «Випадок на болоті»

Вовки оточили лосиху на узліссі. Їх було багато. Хижаки накинулися на тварину. Але вони вмить були розкидані врізнобіч

нищівними ударами копит. На відкритому місці вовки не змогли узяти лосиху. Тоді вони погнали її на болото, бо в болоті лосиха могла легко стати їхньою здобиччю.

Лосиха пізно зрозуміла підступний намір нападників. Вона вскочила в баговиння і втратила поворотність. Вовкам тільки цього і було треба.

Тоді приречена лосиха подала сигнал біди. Вона протяжно заревіла. Що тут скоїлось. Загомоніла вся довколишня округа. Побратими лосихи почули її поклик поспішили їй на виручку.

Вовки вже обсіли свою жертву. Та над ними нависли грізні роги рятівників. Вовки розбіглись.

Тим часом лосі обступили свою родичку. Вони запрошували її вийти на сушу. Але бідолашна тварина не могла самотужки вибратись на берег. Тоді лосі почали зализувати її рани.

За цим заняттям і застали їх лісники. Вони витяги поранену лосиху. (За *О.Ємченком*)

- *Дати відповіді на запитання;*

—Де вовки оточили лосиху?

—Чому вовки погнали лосиху на болото

—Хто прийшов на допомогу лосисі?

- *Скласти план і написати близький до тексту переказ.*

Додаток В

Види комунікативно-мовленнєвих вправ

Так чи не так? Як правильно?

У зоопарку

У неділю я разом з бабусею ходила до зоопарку. *Так чи не так?* Як там було цікаво! *Так чи не так?* Спочатку ми дивилися слона. *Так чи не так?* Він плавав і пірнав у великому басейні. *Так чи не так?* Потім ми підійшли до просторої клітки, в якій гралися маленькі ведмежата. *Так чи не так?* Вони весело стрибали з гілки на гілку. *Так чи не так?* Я пригостила малюків смачною морквою та капустою. *Так чи не так?* У невеличкому ставку плавали лебеді, дикі качки, гави та крокодили. *Так чи не так?* У клітці поруч ревіли мавпи. *Так чи не так?* Які вони сильні та могутні! Справжні царі звірів! *Так чи не так?* Мені дуже сподобалось у зоопарку.

- перебудова елементів (одиниць) висловлювання.

Наприклад. Як треба поставити абзаци, щоб вийшла зв'язна розповідь?

Чудесні пташки

Зацвіли садки. Дуже рясно цвіли яблуні і біля бабусиної хатинки. Шпаки поклювали на них усі кубельця гусені.

Яблуні щовесни рясно цвіли ніжним цвітом, та яблук на них родило мало, бо листя об'їдала гусінь. А старенька бабуся не мала сил пооббирати кубельця.

Петрик жив зі своїми батьками на околиці села. Якраз навпроти їхнього будинку стояла невеличка хатиночка. У тій хатиночці жила старенька бабуся. Біля її хати росли дві яблуні.

А восени на бабусиних яблунях вродило багато яблук. Петрик зробив шпаківню і повісив на каштані. Настала весна. Прилетіли шпаки й оселилися у Петриковій шпаківні.

3. Побудова висловлювань або їх елементів.

4. Відтворення деформованого тексту. Прочитати. Чи може таке бути насправді? Списати текст, позначаючи межі речень правильно.

Осінь у лісі заклопотано стрибає між гілками дерев. Білка тихенько шарудить у траві. Їжак скоро зарийється у мул і засне до весни. Жабка збирається відлітати у теплі краї. Зозуля блукає лісом, відшукує гриби. Ведмідь думає, чи може таке бути насправді.

5. Навчальне редагування. Прочитати текст. Знайти в тексті речення, яке не відповідає темі тексту.

Як їжак до зими готується

Їжачок лягає на землю та качається. А листя нанизується на його гострі голки. Отак назбирає він листя та й несе до своєї домівки. Улітку їжачок полює на комах, мишей. У нірці він скине листя на купу, трохи спочине й знову береться до роботи. Бо любить їжачок у теплій постелі зимувати.

За М.Сингаївським

Наприклад. Прочитати текст. Визначити, які в ньому є недоліки. Списати текст, уникаючи повторів слів.

Жирафи

Жирафи — найвищі тварини в світі. У *жирафів* довга шия, тому жирафи легко дістають листя на високих деревах. Живуть *жирафи* тільки в Африці. У себе вдома *жирафи* мандрують по рівнинах у пошуках їжі.

Слова для допомоги: у них, вони, ці тварини, ці велетні.

Вправи на формування вмінь складати діалоги, правильно будувати висловлювання

1. Ви побачили, що хлопчик упав із велосипеда, і отримав сильний удар по нозі. Які слова втіхи ви скажете? Що зробите?
2. Ви помітили, що учні вашого класу не прибирають після себе в їдальні. Яке гасло ви повісили б у їдальні для таких дітей?

3. Ви йдете з однокласниками в кіно. Молодший брат також хоче піти на сеанс. Як ви переконаєте його, що не можете взяти з собою?
4. Які слова знайдете, щоб похвалити бабусин обід?
5. Як ви умовите маму допомогти вам розв'язати задачу? Підказка: а) поясните, чому ви самі не можете її розв'язати; б) пообіцяєте виконати якусь роботу замість мами.
6. Які слова треба сказати в такій ситуації:
 - а) Двоє знайомих розмовляють. Вам треба терміново звернутися до одного з них. Як ви це зробите? (Вибачте будь-ласка, але мені терміново треба вам сказати»).
 - б) Вас попросили щось зробити, а ви забули. Раптом приходять людина яка зверталася до вас із проханням виконати цю роботу. Що ви їй скажете? («Пробач будь ласка, але я забув... . Зараз спробую щось зробити»).
7. Поясніть чому таку дівчинку називають невічливою: а) Таня розповідає своїй подрузі Галі про те, що вона бачила в цирку. Галя тим часом стрибає через скакалку. б) Оксана щось розповідає Олі, і в цей час щось шукає в шафі.
8. Назвіть три причини, чому не можна на вулиці кидати шкірку від банана. (Неестетично; комусь треба зайвий раз прибирати; перехожий може послизнутись і впасти).
9. Ви почули, що хлопчик каже: «Що їх годувати, тих птахів, нехай самі шукають їжу!» Хто із вас наведе найбільше доказів, чому потрібно птахів взимку годувати?
10. У вас загубився котик (собачка).
Підказка: а) Будете плакати; б) Усім розповідати про вашу біду; в) Напишете оголошення.

Допоможе вам у цьому:

- Час і місце зникнення тварини.

- Порода.
- Вуха, хвіст, окрас.
- Контактний телефон.

11. Уявіть, що ви дуже хочете мати цуценя. Грошей у вас немає. Що ви зробите: 1) Попросите у мами грошей, щоб купити цуценя; 2) Напишете дідусеві листа і розкажете якого цуцика ви бачили у цирку.

У якій формі (прямій чи прихованій) висловите своє прохання?

- Дідусю, купи мені цуценя, яке я бачив у цирку.
- Дідусю, я дуже хотів би мати таке цуценя, яке я бачив у цирку.

Послухайте, якого листа написав Сашко своєму дідусеві.

Добрий день, дорогий дідусю!

Я нещодавно був у цирку і бачив дуже гарного песика. Він бігав по арені, розв'язував арифметичні приклади і підносив клоуну таблички з правильним розв'язком. У нього така мила мордочка, довгі вуха, куций хвіст. Дідусю подаруй мені будь ласка, на день народження такого песика.

Твій онук Сашко.

Чиє прохання (ваше чи Сашка) делікатніше? Чи зможе дідусь Сашка за таким описом купити песика, якого онук хотів.

12. Яке б зауваження ви зробили Любі, якби прочитали її лист, написаний начальникові залізниці.

Дорогий начальнику залізниці!

У суботу, 23 серпня, коли ми поверталися з дачі, мій улюблений песик Арго вискочив із вагонів на станції Березань. Чи не змогли б ви допомогти знайти мого улюбленця?

Люба.

13. Послухайте розповідь.

Вітя через хворобу пропустив заняття в школі. На уроці він не зміг розв'язати задачу. Підійшов до нього Костя і повчально сказав: «Не треба пропускати уроки». Вітя сидів засмучений. Підбіг Володя і

порадив: «А ти спиши в Андрійка». Віті стало ще гірше: він ніколи не списував. Але й двійки одержувати не хотілось...

Чи сподобались вам поради хлопців? Чому? Як би ви вчинили?

14. Послухайте, як російський письменник Іван Тургенєв описав зовнішній вигляд хлопчика.

Федько – стрункий хлопчик з гарними і тонкими, дещо м'якими рисами обличчя, кучерявим білим волоссям, світлими очима і постійною усмішкою.

З чого видно, що автор симпатизує Федькові?

Як би ви описали свого друга (подругу) так, щоб усім стало зрозуміло, що він (вона) вам подобається?

15. До вас у гості приїхав ваш одноліток. Ви вийшли гуляти. Що йому розкажете про вашу вулицю (місцевість, де ви живете), так щоб вона йому сподобалась?

16. Послухайте і подумайте, хто має рацію: дівчинка чи хлопчик? Доведіть це.

Одна дівчинка обурено скаржилась мамі:

- У дворі такий нікчемний хлопчисько називає мене Галькою!
- А ти, як його кличеш? – запитала мама.
- Я його взагалі ніяк не кличу, - відповіла дівчинка, - просто кричу: «Гей, ти!»

17. Чи знаєте ви, що таке комплімент? (Це добрі, привітні і обов'язково правдиві слова).

Поверніться обличчям до класу. Подумайте, який комплімент і кому б ви хотіли сказати. Спробуйте сказати приємне про те, що інші можливо не помічають.

18. Послухайте діалоги.

- 1) - Хлопчику, попустись місцем бабусі, - сказала кондуктор.
 - Будь-ласка, - буркнув хлопчик і неохоче встав.

Чому бабусі було неприємно чути слова «будь-ласка», які сказав хлопчик?

2) - Що робити Олю? Раптом ніхто не зможе полагодити мою Барбі? – бідкалася Марина.

- Як шкода, що у тебе не буде такої гарної ляльки, - посміхаючись сказала Ольга.

Чи можна повірити, що Оля співчувала подрузі? Чому ви так думаєте?

Замініть тон і скажіть слова «будь-ласка» і «як шкода» так, аби вони звучали щиро.

19. Яке зауваження ви зробили б однокласнику, якби побачили, що він намалював невдалий малюнок?

Підказка: 1) У тебе поганий малюнок.

2) Що це за малюнок?!

3) У тебе малюнок не зовсім вдався. Ось тут...

Такі ситуації можуть бути використані на уроках мови, читання і в позакласний час.

Скажімо вивчаючи тему «Культура мовлення», учням можна запропонувати ситуації, коли люди різко висловлюють своє негативне ставлення (№19), не вміють чемно звертатися (№ 16).

Додаток В

Ситуативно-мовленнєві види вправ

1. Ти зустрів свого найкращого товариша, з яким не бачився дуже довго. Склади речення, за допомогою яких висловиш свої почуття, вживаючи емоційно-забарвлені прикметники.
2. Напиши свою казку про дві пташки, які сиділи на дубі, використовуючи синоніми і антоніми до прикметників.
3. Розкажи про свою домашню тваринку (яка у нього шерсть, мордочка, вушка, хвіст, вуса, лапки), використовуючи слова, вжиті у переносному значенні.
4. Придумай оповідання за таким початком: На подвір'ї будинку гралися двоє хлопчиків. Раптом вони почули, як щось скиглить у кущах. Діти швиденько...».
5. Розповідь за власним малюнком, спостереженнями, досвідом.

Учням пропонувалося спочатку намалювати те, що вони бачили, ідучи дорогою до школи, а потім, з опорою на свій малюнок, розказати про це однокласникам.

6. Висловлювання «ланцюжком».

«Найбільше я люблю їсти... або гратися з ...». «Моя мама радіє, коли я...». «Я найбільше люблю... (що робити)?». «Мені весело (у мене гарний настрій), коли...». Під час виконання такої вправи учні вчать слухати співбесідника, не перебиваючи його.

7. Створення ситуацій для спілкування в парах з метою одержання інформації (де знаходиться дитяча бібліотека, ляльковий театр тощо).
8. Інсценізація прослуханих казок.

На початковому етапі дітям потрібно лише відтворити репліки героїв казок: «Кіт в чоботях», «Вовк і семеро козенят», «Рукавичка»,

«Колобок», з відповідною інтонацією, а згодом імпровізувати, передаючи основний зміст реплік героїв своїми словами.

9. Розігрування уявних за описом мовленнєвих ситуацій.

Ситуація «У зоопарку», «Розмова з дідусем», «Прогулянка до парку з молодшою сестричкою», «Розмова по телефону».

10. Проведення рольових ігор: «Театр», «Диктор телебачення».

11. Робота в парах, у групах, під час якої учні змушені в ході діяльності, спілкуючись, домовлятися про розподіл ролей та виконання завдання. Гра «Привітання з Днем матері», Змагання «Олімпійські ігри», гра «Рукавичка».

12. Переказування тексту з орієнтацією на слухача. Після слухання казки «Вовк і семеро козенят» учень уявляє себе маленьким козенятком, яке сховалося за піч, і розповідає «козі» про те, що трапилося, поки її не було вдома.

13. Прочитати речення, з'ясувати, чиї репліки діалогу опущено. Вставити необхідні речення.

Розмова в бібліотеці

- Доброго дня!
- Яку книжку ти прочитав?
- Хто її написав?
- Що найбільше сподобалось у книжці?

14. Розкажіть своїм друзям про себе. Обов'язково повідомте про те, у якому місті ви народилися і живете, на якій мешкаєте вулиці, у якому будинку, на якому поверсі.

15. У тебе є бабуся. Ти любиш бувати у неї в гостях, спілкуватися з нею. Звернися до неї з компліментами. Почни так: «Бабуся! Яка ти в мене... Я люблю тебе за...»

16. Прийшла рання весна. Різкий прохолодний вітер гуляє у саду. Вийшов Петрик на поріг, а в обличчя йому вітер кинув оберемок жовтого листя. Здивувався Петрик. Чому? Поміркуйте вголос!